

ПОСТАТІ

ОЛЕКСАНДР КУЧЕРУК
Бібліотека ім. Ольжича
 Київ

МИКОЛА БИТИНСЬКИЙ: ГЕРАЛЬДИСТ, ХУДОЖНИК, ПОЕТ

Микола Битинський, як він сам любив говорити, народився “на Великій Україні”, в містечку Літині 24 листопада за старим стилем 1893 р. в родині Оверка Битинського. Микола закінчив чотирьохкласну міську школу, дворічні педагогічні курси і художньо-промислову школу (1912 р.), де його викладачем був відомий художник і діяч народної освіти В. Розвадовський.

З початком Першої світової війни М. Битинського мобілізували до російської армії, він брав участь у Першій світовій війні, потім коротко вчителював, у березні 1919 р. мобілізований до Армії УНР. В час боїв під Проскуровом у листопаді 1919 р. потрапив у полон до денікінців звідки незабаром втік, але був інтернований поляками і направлений у табір в Ланцуті. Починаючи з березня 1920 р., він служив у 6-ій стрілецькій дивізії (командир ген. М. Безручко), у жовтні 1920 р. підвищений до звання поручника. Пізніше, з його слів, “в складі своєї дивізії брав участь в боях при поході на Київ і при відступі з нього. При тому брав чинну участь і в історичній обороні Замостя побудовою з технічним куренем сильних польових укріплень навколо міста, що дало можливість дивізії витримати трьохдобову тяжку облогу і масові штурми більшовицької кінноти Бұдьонного”¹.

М. Битинський разом з іншими опинився в таборах інтернованих вояків Армії УНР у Польщі, де служив начальником культурно-освітнього відділу штабу дивізії – (генерал В. Змієнко) і табору, де 1921 р. його підвищено до рангу сотника. Про таборове життя українських вояків М. Битинський писав так: “Шабля і рушниця замінені були на книжку й інші знаряддя культури, і з цією новою зброєю в новій фазі боротьби за Батьківщину український вояк на цій відповідальній стійці виконав так само чесно свій обов’язок, як перед тим виконував його у полі”². Хоча перші проби пера М. Битинського, за його словами, датуються 1912 роком у час перебування в художній школі у Кам’янці-Подільському, але саме у таборах він активно співпрацює з українською таборовою пресою. Зокрема, призначений у серпні 1920 р. редактором газети “Нове життя”. У таборі М. Битинський для потреб курсів українознавства, на яких він викладав, підготував і видрукував збірку тек-

стів для слухачів “Наша Батьківщина – Україна” (1923). Працював також вчителем креслення і малювання в старших класах української реальної школи в Шпильорно і у тому ж таборі вчив малюванню та читав лекції з історії українського мистецтва в малярській студії. Під псевдонімом Микола Оверкович (псевдонім утворено від імені його батька Оверка) друкує вірші, у табірній періодиці, а 1923 вийшла окрема збірка “В гromі і бурі”.

Наведемо лише один уривок з поеми “У Великі Дні”:

Слова Письма Святого нагадали
 В цей день сумний, невтішний і мені,
 Що так колись Іуди продавали
 І мій народ, конаючи в борні.
 Що ще й тепер словами правди й миру
 Нові іуди з медом на устах
 Ведуть народ мій бідний під сокиру, –
 В ярмо заковують на розпач і на жах...³.

Згодом його приятель о. Петро Білон писав у спогадах про М. Битинського: “обставини і різнородна обдарованість казали сотнику військ Української Армії братися за все: за редагування, за поезію, за малярство, за графіку, за проектування хрестів, медалів, надгробних пам’ятників, ілюстрацій, гербів, портретів, за статті, починаючи від популярних на різні теми і кінчаючи вузькоспеціальними з головної фахової ділянки – геральдики. Все це вимагало великого універсального знання”⁴.

У таборах М. Битинський прожив до 1923 року, після їх ліквідації він перебрався до Праги, тут у жовтні 1924 р., склавши іспити, отримав атестат за середню школу. Того ж року був зарахований до Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі на підвідділ історії й суспільних наук історико-літературного відділу. 19 червня 1929 року йому присвоїли звання “педагога середніх шкіл із правом викладати історію, історію мистецтва й археологію в усіх класах шкіл середньошкільного типу з українською мовою навчання”⁵ та видали диплом про вищу освіту установа зразка.

М. Битинського цікавила геральдика та інші суміжні історичні дисципліни, з яких він у Празі слухав лекції приватним чином, брав уроки малюнку. Він продовжує підтримувати тісні зв’язки з колишніми українськими військовиками, бере участь у громадському житті української еміграції.

Найважливішою справою М. Битинського у празькому періоді життя стало виготовлення остаточного проекту відзнаки Хрест Симона Петлюри. Нагорода УНР “Хрест Симона Петлюри” була установа на 22 травня 1933 року Головною Командою Військ і Флоту УНР та затверджена Президентом УНР в екзилі М. Лівіцьким. В основу форми остаточного варіанту Хреста М. Битинський поклав проект знаку нездійсненого унерівського ордена Визволення. Перші знаки Хреста

Симона Петлюри було виготовлено у Варшаві, пізніше було зроблено ще два додаткові випуски.

Ще 1929 р. М. Битинський разом з полковником В. Филоновичем заснували часопис “Гуртуймося” з підзаголовком “неперіодичний журнал військово-громадської думки”, спочатку на правах рукопису, по тому – високим друком. Характерною була створена М. Битинським обкладинка – вгорі дугою назва часопису, а по центру композиція, в центрі якої декоративний аркуш, над аркушем військовий шолом, а навколо прапори, шабля, гілки. Згодом М. Битинський переробив обкладинку, замість аркуша увів знак Залізного хреста та зробив загальну композицію компактнішою.

М. Битинський друкував у “Гуртуймося” свої нариси і статті під власним прізвищем, а поетичні під псевдонімом Микола Оверкович. Цікавою є його стаття у числі 9 (травень) 1932 р. “Військові відзнаки Української Національної Армії”, в якій він розглядає історію “українізації” військових одностроїв російської армії та створення одностроїв Армії УНР, Січових Стрільців, Української Галицької Армії, а також коротко торкається військових відзнак – Залізного Хреста нереалізованого Хреста Визволення та Хреста УГА. Стаття має кілька схем, що полегшують сприйняття матеріалу. Це була фактично перша узагальнююча праця на цю тему.

На той час у Празі діяв Союз українських журналістів і письменників на чужині (1932 р. нараховував понад 40 членів), головою якого довгий час був С. Сірополко, до президії входив, зокрема В. Филонович. Членом Союзу М. Битинський став 1932 р., а незабаром його обрали членом ревізійної комісії.

Майже десять років М. Битинський живе з творчих заробітків, переважно заробляючи з графічних робіт, значна частина пов'язана з емігрантським середовищем. У той час він створює низку своїх перших геральдичних творів, зокрема він виграв кілька конкурсів на емблеми установ чи організацій. Він виконав кілька геральдичних проєктів: емблему гідротехнічного відділу Української академії у Подєбрадах, значок Громади українських і білоруських студентів-лісівників Празького політехнічного інституту, знак Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова та емблему Українського вільного козацтва у Празі. Ним же зроблено проєкт, за яким виготовлено печатку Студентської громади при Українському Педагогічному інституті ім. Драгоманова.

Добрі стосунки склалися у М. Битинського з емігрантськими колами кубанських козаків у Празі. На той час боротьба в кубанському козацькому середовищі між проукраїнською частиною і проросійською групою закінчилася “перемогою” проукраїнської. М. Битинський створив “Герб Вільного козацтва” (1934), який використовувався на офіційних документах, печатці та виданнях Громади Кубанців у Празі. Кубанці у Празі заснували двомовні часописи “Вільне козацтво –

Вольное казачество”, редактором якого був кубанець І. Білий та часопис кубанської молоді “Чорноморець”, обкладинки до якого виконав також М. Битинський, ним же виконано художнє оформлення річника “Календарь-альманах “Вольного казачества-Вільного козацтва” на рік 1930 год.” У цьому ж альманасі М. Битинський опублікував досить значну розвідку російською мовою “Казачьи гербы”. Це одна з його ґрунтовних геральдичних праць. Автор, розуміючи, що читачем буде публіка, яка мало знайома з геральдикой, на початку подає основні відомості з геральдики, основні геральдичні закони і правила, далі розповідає про виникнення окремих поземельних козацьких гербів.

Хоча мова у цій розвідці М. Битинського йде про козацьку геральдику, він не втримується і робить відступ, щоб згадати про державний герб України – тризуб: “при затвердженні герба звертаються до своїх старих регалій, що мають за собою юридичну або традиційну силу; в оживленні тих регалій у нових умовах і створюється щось нове, яке твердо стоїть на старому. Це – традиція неперервності історичного процесу. [...] Наш час дає приклади повернення до своїх старих регалій і священних знаків серед народів, що досягли після російської революції своєї державної незалежності. Так поступила Україна, вибравши своїм державним гербом, після ліквідації герба царського, знак київського князя Володимира Святого – тризуб [...]”⁶.

У час співпраці з Українським воєнно-історичним товариством прізвище М. Битинського з’являється у вихідних даних збірників “За державність”. У ч. 6 (1936 р.), вказано, що він готував “світлини до друку”. Він інколи ледве не повністю перемальовував їх, “міняв” цивільний одяг на військовий, додавав нагороди тощо. В 7 числі він містить три мальовані таблиці одностроїв Гайдамацького коша Слобідської України: козака Чорного куреня, козака Червоного куреня та старшини Червоного куреня. Кожна таблиця крім зображення вояка зі зброєю має схеми розміщення нарукавних знаків, загальні написи у нижній частині кожної таблиці емблеми військових підрозділів.

У Празі М. Битинський підготував вексилологічні проекти, частина з яких була втілена – це прапор товариства “Сокіл” у Празі, прапор Союзу Українського Сокілства за кордоном, Товариства “Січ” у Братиславі, Української громади в Софії, прапор Дружини лицарів Хреста Симона Петлюри. За його проектом виготовлено надгробок президента Білоруської Народної Республіки Кречевського (Прага), полковника донських козаків Фролова (м. Літомишль) тощо.

Одночасно М. Битинський багато працює над геральдичними таблицями. До кінця 1930-х років він підготував цілу низку таблиць, окремі з яких були видрукувані як поштівки: “Державні Відзнаки України” (герби – великий, середній і малий, прапори, корогви, значки, печатки – велика, середня і мала; Прага, 1939), “Соборний Герб України” (Відень, 1940), “Герби українських земель” (Відень, 1940). За свідченням автора окремі ориґінали перейшли до приватних колекцій,

так “Альбом Гербів Українських Земель” з 32 кольоровими гербами (1939) зберігалися у професора С. Смаль-Стоцького, “Альбом гербів українських гетьманів” з портретами – у священника А. Кістя, герби “Вільного козацтва” (1937) у інженера Єременка, Альбоми гербів міст Галичини стали власністю О. Ярошевського, Таблиці з гербами українських земель (1958) перейшли у власність Українського Народного Дому у Торонто⁷.

Співпрацюючи з пражким видавництвом “Сіяч” при Педагогічному університеті ім. Драгоманова, митець оформив низку їхніх видань. У ці ж роки він оформив кілька книг – збірку поезій майбутнього автора гімну ОУН О. Бабія “Гуцульський курінь” (1927 р.), виданої у Празі Групою Української Національної Молоді⁸, працю генерала М. Омеляновича-Павленка “Зимовий похід” (1937). У авторському графічному оформленні видано Українським воєнним товариством у Варшаві працю М. Битинського “Мазепинці по Полтаві” (1938). За змістом це є добра, але лише компіляція з М. Грушевського, М. Костомарова і тоді ще молодого І. Борщака.

В час відродження Карпатської України стрімке піднесення національної свідомості українців Закарпаття швидко перетворили їх з “русинів” на свідомих українців. Весною 1939 р. М. Битинський перебирається до Закарпаття і знаходить працю вчителя української мови і літератури гімназії в м. Білки. У направленні міністерства культури, шкіл і народної освіти від 2 березня 1939 р. мовиться: “На Ваше прохання іменую Вас довірним професором при Українській Державній Реальній Гімназії в Білках”⁹.

М. Битинський не обмежувався педагогічною діяльністю, у цей час саме остаточно формувалася структура самооборонної парамілітарної організації “Карпатська Січ”, і він стає “членом Карпатської Січі – відділ в с. Білках біля Іршави – і брав участь у боротьбі карпатських січовиків проти мадяр у березні 1939 р.”¹⁰.

В середині березня 1939 р., після окупації Угорщиною Карпатської України, він повертається до Праги, де влаштовується експедитором і книговодом в Музеї Визвольної Боротьби України і працює там до 1942 року.

1942 р. М. Битинський був направлений німцями звичайним робітником на завод Рейнметал-Борсіг у Берліні, де він фізично пропрацював до завершення військових дій у Німеччині, тобто до весни 1945 р. З початку організації Української Національної Армії на території Німеччини, як колишнього військовика Армії УНР, його залучено до військової служби в штабі командуєчого Українською Національною Армією генерала П. Шандрука. Про це свідчить його службове посвідчення, у якому сказано: “Цим стверджується, що майор Микола Битинський, народжений 24. XII. 1893 року, дійсно є старшим старшиною штабу Української Національної Армії”¹¹.

У цей час М. Битинський виготовив печатку Українського

Національного Комітету у Берліні, штамп та печатку штабу УНА. По закінченню війни, остерігаючись потрапити в полон, М. Битинський, за його словами, “втік з Берліну до Вейсендорфу (Тюрінгія), а звідти до Баварії [у] Бад-Кісінген. Звідти інтернований до таб[ору] Ашафенбург”¹².

Основне завдання таборів полягало у тому, щоб забезпечити тисячі і тисячі осіб житом, одягом, прохарчувати і допомогти знайти своє місце в цивільному житті. М. Битинський до війни формально був чехословацьким громадянином і міг особливо не боятися радянських репатріаційних місій, але обережним треба було бути. Перебував він у різних таборах: у квітні-червні 1945 р. у Веймарі, червні-вересні у Бад Кісінгені, з вересня 1945 по червень 1947 р. в Ашафенбурзі, потім коротко в таборах в Байройті, Майнц-Кастелі, Еттлінгенні та ін.

У всіх таборах він переважно займався викладацькою працею, так в Ашафенбурзі він читав в Українській гімназії історію України, навчав малювання, каліграфії. Коли 1947 р. його перевели до табору у Байройті, то дирекція Ашафенбургської гімназії видала йому довідку, у якій високо оцінена його педагогічна праця, там зокрема сказано: “Пан Микола Битинський був знаменитим знавцем викладених предметів, їх методику, вмів зацікавити і захопити молодь своїми викладами, молодь любила і дуже цінила Його лекції [...] Дирекція гімназії висловлює Йому найщирішу подяку за вмилу і цінну його працю над виховання укр. молоді на еміграції”¹³.

Діяльність М. Битинського у Ашафенбурзі не обмежувалася викладанням згаданих дисциплін у гімназії, він також викладав малювання і креслення в Українській господарській школі у тому ж таборі, читав лекції з теорії та історії українського мистецтва в табірній малярській школі, а на курсах українознавства читав лекції з історії українського війська, а також, що нас найбільше цікавить, він протягом 1945 і 1946 рр. читав на цих курсах лекції з геральдики¹⁴.

Зокрема він виконав проект надгробку з геральдичною композицією, в основі якої державний герб-тризуб, на могилі українських робітників-остарбайтерів в Ашафенбурзі, що загинули внаслідок бомбардування союзницькою авіацією в кінці Другої світової війни.

В цей час М. Битинський проявляє активність у різних сферах, так він входить до Спілки українських журналістів, Спілки українських науковців і навіть обирається членом Німецького малярського товариства у Байройті.

Політично М. Битинський був задіяний в усенерівському русі, він став членом новоствореної на еміграції у Німеччині партії Український Національно-Державний союз. М. Битинський увійшов до партії після її 2-го з'їзду, що пройшов у вересні 1947 р. у таборі в Майнц-Кастелі. До провідного активу партії тоді належав, зокрема професор І. Кабачків, який був раніше деканом історико-літературного відділу педінституту ім. М. Драгоманова у Празі і який добре знав М. Битин-

ського, генерали Армії УНР М. Омельянович-Павленко, М. Садовський, полковник А. Валійський. Варто згадати також К. Паньківського, М. Ветухова, М. Шлемкевича, харків'ян В. Доленка і В. Дубровського.

Мабуть найважливішим у повоєнний період у Німеччині, до часу від'їзду до Канади, можна уважати участь М. Битинського у діяльності Української Родовідної Установи (УРУ) та виданні часопису "Рід та Знамено". Група однодумців на еміграції в Німеччині спробувала створити Українську Родовідну Установу. УРУ розглядалася як організація, що реєструє шляхетні роди, надає та затверджує герби тощо.

М. Битинський, а саме він був промотором створення УРУ, розумів УРУ як "об'єднання українських ознаменованих родів. Основне завдання УРУ – оформлення й скріплення українських родів". У своїй діяльності УРУ "Допомагає оформленню українських родів та дає вказівки в провадженні їх. Виробляє родові знамена та затверджує їх за родом. Реєструє українські роди та затягає їх до Української Родовідної Книги. Проводить родослівні пошукування. Допмагає виправленню скалічених прізвищ"¹⁵.

УРК "запроваджена з метою ввести в систему хронологічні записи роду та усіх його розгалужень і схоронити для потомства документальні записи про рід. Всі українські роди [...] будуть вписані до Української Родовідної Книги. Ці книги провадить і доконує записів Управа УРУ. Тільки цей примірник Української Родовідної Книги має доказову силу"¹⁶. УРК складається з чотирьох частин: книга стародавніх родів, книга козацьких родів, книга "ново ознаменованих" родів, книга "новоудостойнених" родів.

У додатках до 1-го числа "Рід та Знамено" (1947 р.) надруковано "Статут Української Родовідної Установи". Отож, найвищим органом УРУ є Снем (з'їзд) Знаменованих Родів, який обирає Почесну Зверхність у складі 30 осіб, обраних дожиттєво, що "приходить до голосу та видає свій суд в справах надзвичайної ваги, що заходять у житті УРУ"¹⁷. Всі ж справи УРУ між з'їздами веде Управа УРУ, яку також обирає на три роки з'їзд у складі 9 членів.

Як бачимо, УРУ задумувалася як своєрідна структура, що, крім формальної реєстрації родів, мала б виконувати функцію по згуртуванню української нації на основі спільного походження, родової спорідненості тощо. Чи під силу то було зробити на еміграції? Питання значною мірою риторичне, але те, що такі як М. Битинський задумувалися над згуртуванням українців і намагалися щось робити у тому напрямку, уже є великою справою. З доступних нам джерел можна назвати учасників цього руху, це у першу чергу згадуваний О. Міллер, В. Сенютювич-Бережний, В. Козловський, Б. Ясенчик, Б. Лончина, М. Андрусак, О. Оглоблин.

11-12 жовтня 1947 р. в таборі Майнц-Кастеллі відбувся I з'їзд УРУ. Про це подано ширшу інформацію у 4 числі часопису "Рід та Знамено" за 1947 р. До з'їзду було влаштовано невелику виставку оригінальних

творів та фотокопій, книг, виставлено 4 числа “Рід та Знамено” тощо. На репродукції світлини у “Рід та Знамено” можна розгледіти, зокрема, і роботи М. Битинського, це емблема та печатка УРУ, 5 аркушів з прапорами військово-морського флоту.

На засіданнях з доповідями виступили: В. Сенютович-Бережний, М. Міллер, Я. Рудницький, В. Мацяк, М. Битинський, через хворобу не зміг виступи О.Оглоблин.

УРУ вдалося провести від імені Інституту родо- та знаменознавства ще одну наукову конференцію у травні 1948 р., але цього разу вже у Мюнхені. Після цього діяльність УРУ пішла на спад, бо паралельно активізували свою діяльність відновлене Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) та новостворена Вільна Українська Академія Наук (ВУАН). Пізніше один з членів УРУ та Інституту родо- та знаменознавства О. Оглоблин писав “Ця установа (УРУ – автор) мала деякі завдання, які на мою думку, не належать до компетенції наукової установи чи товариства. Інша справа Інституту родознавства та знаменознавства, що існував при тій Установі (на чолі був проф. Михайло Міллер) й де я керував відділом Родознавства”¹⁸.

Тепер звернемо увагу на часопис “Рід та Знамено”. Всього вийшло 4 числа, всі у 1947 р. В жодному числі не подано складу редакційної колегії, прізвища головного редактора, адреси редакції.

Перше число часопису “Рід та Знамено” містить розвідку М. Битинського “Українські державно-національні відзнаки” (історичний огляд української геральдики від найдавніших часів української історії до кінця козаччини). Крім вказаної статті М. Битинський помістив у цьому числі ще кілька, два підписаних матеріали: “Правильник до побудови українських родових знамен”, “Хибне зображення знамена” (йдеться про кольори пластової емблеми). У четвертому числі подано статтю М. Битинського “Знамена українських гетьманів (з 16 мал.)”.

На вихід чотирьох чисел “Рід та Знамено” відгукнувся І. Борщак у ч. 2 за 1949 р. паризького часопису “Україна”. Він пише, що “знайшлося на скитальщині кілька ентузіастів минулого України, кілька людей, що, незважаючи на щоденні турботи матеріального життя, заснували 1947 р. “Український Інститут Родо- та Знаменознавства” [...] Органом цього інституту, що на чолі його стоїть М. Міллер, і є журнал “Рід та Знамено”. Матеріали вміщені у ньому досить різноманітні з ділянки сфрагістики, генеалогії, герольдії тощо”¹⁹. Рецензент звернув увагу на назву журналу: “чому властиво редакція вибрала “Знамено” замість “герб”? Перше досі збереглося у чехів і словінців, друге польського походження, давно вже набуло права громадянства в українській мові. Гадаємо, що не всі читачі зразу зрозуміють зміст, що його вкладає редакція в слово “Знамено”²⁰.

Ще одним здобутком М. Битинського в галузі геральдики стала його праця “Державні інсигнії України: Герб, печать, прапор, гімн”, яка вийшла друком на “циклостилі” 1949 р. На той час це була одна з най-

грунтовніших розвідок з історії української символіки. Праця складалася з 4 частин. Про герб і прапор більші, а печатку і гімн значно менші. Автор вмістив кольорове зображення укладеного ним великого герба України, кілька таблиць з описами прапорів європейських держав, подав чорно-білі рисунки “геральдичних” прапорів різних країн та його проєкти державного прапора та його “відміни”.

М. Битинський досить критично ставився, і цілком справедливо, до дуже слабкої законодавчої бази символіки УНР, фактично лише державний герб та печатка УНР (і то геральдично невірно) був затверджений Українською Центральною Радою, а прапор і гімн існували не як державні, а як національні. Особливо багато клопоту було з кольорами прапору – синій чи жовтий має бути на горі. “Тому то – як пише автор – така ігнорація і легковаження відавна усталених в культурному житті держав особливих знакових знаків спричинилося до скрайньо назовні недоладних, а навіть безграмотних найвищих наших національних символів. І ця безграмотність далася відчутти тим способом, що у практичному використуванні державних наших знаків викликала ще раз цілу низку прикрих непорозумінь”²¹.

Таборове життя закінчувалося, більшість таборян поступово переїздили на постійне місце проживання до США, Канади, Аргентини, меншість залишалася жити у Німеччині. Весною 1951 р. М. Битинський покинув Німеччину, прибув до Канади, де і прожив решту життя. Вживаючись у новий ґрунт, М. Битинський долучився до громадського і культурного життя української Канади. Як фаховий педагог він працював одинадцять років викладачем на п’ятирічних Курсах українознавства імені Григорія Сковороди в Торонто. Підготував і розмножив у десятках примірників “Збірник навчальних матеріалів для виховників ЮНОДУ“у” (1961) у двох частинах для молодшої групи. Перша частина – це казки, байки, міти і легенди, а друга – ігри та забави.

М. Битинський три роки викладав на курсах українознавства ім. Івана Котляревського при православної церкві св. Володимира у Торонто, а у 1959 – 1960 навчальному році був директором цих курсів. Для потреб курсів він підготував до друку посібник “Українське мистецтво. Ч. 1. Архітектура”.

У кінці 1950-х років серед вчених на еміграції виникла необхідність об’єднати якимось чином дослідників допоміжних історичних дисциплін. Ініціаторами були О. Оглоблин, Р. Климкевич та Л. Винар. Для початку планувалося перевидати усі чотири числа часопису “Рід та Знамено”, а по тому далі продовжити його видання. Але цього не сталося, натомість виникла думка про створення товариства, яке об’єднало б усіх зацікавлених, таким чином було покладено початок створенню Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства (УГГТ). На час формального заснування товариства у 1963 р. його членами було 32 особи. Головою обрано О. Оглоблїна, заступником Л. Винара, генеральним секретарем Р. Климкевича, а головою Контрольної

комісії – М. Битинського²². Крім організаційної роботи М. Битинський взявся створити емблему і печатку УГГТ, після довгого обговорення було узгоджено всі деталі, і М. Битинський підготував проєкт, “Рисунок Колеги Битинського був одобрений всіми Членами Управи, але деякі з них завважили слушно, що він голосить “генеалогічне” (дуб з оголеним коріннями) і “геральдичне” (три голі щити), але не голосить “українське”. Битинський, Кульчицький і я (О. Климович – автор) запропонували вмістити між дубом і щитками один з історичних українських тризубів (напр. Ярослава Мудрого, як це напр. бачимо на печаті УВАН). Трьох щитів заповнити не можна, бо якраз голі щити є символом геральдики. Справу остаточного оформлення печаті (вибір тризуба) передав я проф. Оглоблинові [...]”²³. У середині 1963 р. печатка УГГТ з тризубом князя Ярослава Мудрого вже використовувалася Товариством.

Працюючи у галузі геральдики та інших допоміжних історичних дисциплін, він опублікував кілька варіантів статті про те, у якому порядку мають використовуватися барви державного прапора на еміграції. М. Битинський був прихильником варіанту, коли жовтий колір був у горі.

Так як у празькому періоді життя найбільшим досягненням М. Битинського була праця над проєктом Хреста Симона Петлюри, то у торонтському, мабуть, проєктування і реалізація Воєнного Хреста Української Народної Республіки. Ініціатива відзначення сорокаліття утворення збройних сил УНР через заснування ордену “вийшла” від 5 станиці СБУВ у Торонто, до якої входив і сам М. Битинський. Генеральна управа СБУВ 1 вересня 1953 р. розглянувши пропозицію 5 станиці, ухвалила створити “Комісію для вироблення проєкту Пропамятної відзнаки Армії УНР та її статуту”, очолив комісію генерал М. Садовський. М. Битинський увійшов до складу комісії, виготовити проєкт ювілейної відзнаки. Розроблений проєкт нагороди складався з знака ордену, мініатюри та грамоти, і був затверджений відповідним наказом по Міністерству військових справ. Опис відзнаки, як його подав в одному з документів М. Битинський: “1). Чоловий бік – металово пластичний й емальований. Білий просторам енний хрест сполучний раменами з золотою чотирікінцевою проміястою зіркою, положений на два схрещені золоті ж античні мечі; в осередку хреста в блакитному коловому полі золотий тризуб; колове поле оточене потрійним золото-біло-золото пругом [...] 2). Зворотній бік – металово гладкий. На ньому вирізано напис: 1917 – 1957. 3). Воєнний хрест носить на триділній темно зелено-малиново-темнозеленій стрічці, при чому середня смуга ширша від скрайніх”²⁴.

Закон про цей орден був прийнятий Президією Української Національної Ради лише 8 березня 1958 р. і відповідним наказом міністерства військових справ за підписом міністра генерала А.Вовка. Практичне нагородження Воєнним хрестом розпочалося 1962 р.

Треба додати, що 1961 р. М. Битинський очолив Крайову раду Военного Хреста і працював на цій посаді п'ять років.

У 50-60-х рр. ХХ ст. він виконав проекти родових гербів на замовлення осіб, з роду Климкевичів, Геник-Березовських, Садовських, Крицьких, Туранських, Копачів, Кульчицьких та ін.

За його проектами, а то і авторському виконанні створено прапори для українських організацій США і Канади – Буковинського куреня, кількох станиць Союзу бувших українських вояків (СБУВ), Союзу українських ветеранів Канади (СУВ), Об'єднання української демократичної молоді (ОДУМ), кількох пластових куренів, серед них курінь ім. С. Петлюри.

У цей час він спроектував печатки Военно-історичного товариства, членом якого він був, два варіанти печатки Українського архівумузею у Чикаго, Українського народного дому у Торонто, Курсів українознавства ім. Г. Сковороди та ім. Котляревського, де він працював викладачем, Об'єднання українських педагогів Канади, митрополита Української Греко-Православної церкви Канади Іларіона Огієнка.

Для того ж Военно-історичного товариства М. Битинський виконав “фірмову” віньетку, що вміщувалася на виданнях товариства. Це одна з кращих його геральдичних композицій. Картуш з державним тризубом, оточений лавровим і дубовим гіллям, схиленими прапорами та іншими елементами. Все це, так би мовити, “лежить” на архітектурному фрагменті.

У серії видань Українського военно-історичного інституту М. Битинський підготував і видав збірку поезій, що присвячені “світлій пам'яті лицарів державного війська України, полеглих у збройній боротьбі за батьківщину. 1917 – 1921” під назвою “Сенотаф” з його ж графічним оформленням. Книга складається з двох частин: перша – “Богатирський епос” (автор М. Оверкович, тобто М. Битинський) і другої, складеної з поезій різних авторів, серед них Є. Маланюк, О. Стефанович, О. Олесь. Для зразка наведемо прикінцеву частину поеми М. Оверковича “На Брамі України”:

Летить, минає рік за роком;
 Невпинно дні пливуть;
 У вік віків залізним кроком –
 Герої Крут
 Ідуть.
 І креслять їхні Світлі Тіні
 В безсмертя славну путь:
 В віках віків Борці Нетлінні –
 Герої Крут
 Не вмруть²⁵!

Варто згадати, що М. Битинський практикував як маляр і, зокрема, іконописець, починаючи ще з Празького періоду, коли він виконав низку образів для українських православних церков, а також у

Німеччині, коли перебував у таборах ді-пі. Певним здобутком митця в Канаді став іконостас Свято-Андрієвської церкви (старої) у Торонто. Це чотири великі ікони іконостасу і чотири менші на райських воротах. На замовлення митрополита Іларіона виконав два варіанти антимінсів.

Про успіхи у цьому мистецтві о. П. Білон писав “Його Ахильова п’ята – в малярстві, дарма, що Битинський виконав багато замовлень для наших музеїв, церков і приватних людей [...] Хтось може закинути, що образи Битинського дуже подобаються нашій публіці. Але знаючи смак публіки, не можна у цьому випадку сказати, голос народу – Голос Божий”²⁶.

До числа здійснених проєктів М. Битинського належать кілька надгробків в Канаді і США з використанням геральдичних композицій. Це згадуваний надгробок на могилі о. П. Білона у Баунд-Бруці, а також лікаря 4-ї київської дивізії Армії УНР О. Плітаса. В Торонто М. Битинський спроектував надгробки на могилах єпископа Платона, унерівських військовиків – брата Симона Петлюри полковника О. Петлюри, підполковника О. Омельченка, сотника О. Савченка. Не вдаюся реалізувати схвалений проєкт пам’ятника на символічній могилі на території ферми “Київ” неподалік Торонто.

Продовжувалася праця у галузі книжкової графіки. Так ним виконано проєкти обкладинок кількох українських канадських часописів, це “Учительське слово”, “Життя і школа”, “Наш вік”, “Бюлетень Союзу бувших Українських вояків у Канаді”, “Вісник” консисторії Греко-Православної церкви в Канаді, “Новий літопис”. М. Битинський оформив кілька книг, виданих у канадських українських видавництвах, серед них книга поезій Л. Ромена “Передгрім’я”, “Спогади” о. П. Білона та ін.

Одна з останніх статей М. Битинського “Українські військові відзначення” у часописі “Вісті комбатанта” викликана була тим, писав він, що “серед теперішніх численних і різнорідних патріотичних імпрез вражає одно дуже прикре явище. Присутні на таких прилюдних зібраннях колишні наші вояки, що пишаються своїми, сказати б “військовими регаліями” – почесними відзнаками бойових нагород, службових заслуг і т.п. у вигляді орденів, орденських відзнак, пропам’ятних значків та інших зовнішніх виявів вояцької діяльності, якимось неоднаково прилюдно демонструють свої почесні емблеми [...] із здивуванням помічаєш дивний безпорядок у не одноставному користуванні тими відзнаками. Іноді таке явище начіплювання на себе без знання й розуміння особливостей градації й походження відзнак та їхньої ступеневої вартості, мимохідь викликає сумне враження просто якогось ганебного хаосу”²⁷. Справа у тому, що різноманітні громадські і комбатантські організації напродукували багато різноманітних “орденів” та відзнак і роздавали їх, так би мовити, направо і наліво.

Отож, М. Битинський у цій статті, що друкувалася з продовжен-

ням у ч. 1, 2, 3 за 1968 р., намагався подати загальні уявлення, що таке нагороди, їхні категорії, правила і порядок носіння, тим самим підвести науковий ґрунт. Цікавим є розділ 10 “Завмерлі, або нездійснені українські відзнаки”, де він на конкретних прикладах розглядає історії окремих нездійснених нагород. “Найкращим прикладом відзнак завмерлих служить орден св. Архистратига Михаїла, що був встановлений ще на початку нашої державності в 4-х ступенях для старшин і козаків однаково, і був у скорому часі, невідомо з яких причин, скасований”²⁸.

Завершує статтю М. Битинський закликом до громадськості – “...теперішні несусвітні вчинки з нагороджуванням “орденами”, титулами та ранговими піднесеннями, вповні наподобляють [...] вибрики широкої отаманії на рідних землях, а потім діяння відновленого самозванцями на чужині, які спокійно тепер торгують козацькою честю, розпродуючи свої ордени й уділяючи ранги кожному хто “заслужиться”... Тому не слід мовчки терпіти таке очевидне порушення правопорядку й вояцької дисципліни, а слід протидіяти вакханалії непотребства й вийти з честю з того теперішнього хаосу”²⁹.

М. Битинський, як згадувалося, входив до Союзу бувших Українських вояків у Канаді (СбУВ), він виготовив для 5-ї станиці (відділу) у Торонто прапор, який урочисто посвячено було у соборі св. Володимира. З часом М. Битинського було обрано головою цієї станиці. Він досить тісно співпрацював з Військово-історичним інститутом, який очолював генерал М. Садовський, котрий зібрав велику колекцію документів і матеріалів доби УНР. 1965 р. в Торонто на основі цього зібрання було проведено велику виставку. Одним з організаторів, поруч з генералом М. Садовським і С. Голяшем був М. Битинський, він виконав зокрема, афішу і інформаційний листок. У тексті цього листка наголошується, що для глядачів відкрито “єдину у світі збірку оригінальних воєнних пам’яток, що являються неоцінним всенациональним скарбом українського народу, які будуть перевезені до столиці вільної України – Києва”. Після смерті генерала М. Садовського у 1967 р. М. Битинського обрали директором цього музею, і музей перенесено з приватного помешкання покійного генерала М. Садовського до найнятого приміщення в будинку православної громади при соборі св. Володимира в Торонто³⁰.

Але здоров’я вже не дозволяло діяти активно, важка хвороба забирала сили... 24 грудня 1972 р. М. Битинський помер. Поховали його на кладовищі в Торонто.

Полковник В. Филонович в некролозі писав “Доля судила мені пройти з Покійним тернистим шляхом нашої визвольної боротьби. Знав я його як зразкового, карного старшину, завжди лагідного і спокійного, і за час 50-літнього нашого кровного побратимства ніколи й нічим це побратимство не було порушено [...]. Світлої пам’яті М. Битинський – це зразок великого патріота, борця за волю й суверенність

нашої Батьківщини-України, це зразок обов'язку, вірності й честі”³¹.

А закінчити хочеться віршованими рядками, які заповів написати на своїй могилі М. Битинський:

Я вмер. Мене нема й не буде.

Я відійшов у вічне небуття.

Та в пам'яті ще будуть жити мною люди,

Поки не згасне й їх життя.

Примітки:

¹ ЦДАВОВ України. – Ф. 4018. – Оп. 1. – Спр. 2113. – Арк. 9.

² Битинський М. Українське Вояцтво на культурно-освітньому фронті // Гуртуймося. – 1932. – Травень.

³ Оверкович М. У Великі Дні // Релігійно-науковий вістник. – 1923. – Ч. 7-8. – С. 1.

⁴ Білон П. Спогади. – Пітсбург, 1952. – С. 135.

⁵ ЦДАВОВ України. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 2112. – Арк. 11.

⁶ Бытунский М. Казачьи гербы // Календарь-альманах Вольного казачества – Вільного козацтва на рік 1930 год. – Прага. – С. 114.

⁷ ЦДАВОВ України. – Ф. 4018. – Оп. 1. – Спр. 2113. – Арк. 16-17.

⁸ Група Української Національної Молоді увійшла до створеної у 1929 р. Організації Українських Націоналістів.

⁹ ЦДАВОВ України. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 2111. – Арк. 15.

¹⁰ ЦДАВОВ України. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 2112. – Арк. 31.

¹¹ ЦДАВОВ України. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 2112. – Арк. 21.

¹² ЦДАВОВ України. – Ф. 4018. – Оп. 1. – Спр. 2113. – Арк. не нумерований.

¹³ ЦДАВОВ України. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 2111. – Арк. 35.

¹⁴ Люди й події // Рід та знамено. – 1947. – Ч. 1. – С. 27.

¹⁵ Рід та Знамено. – 1947. – Ч. 2. – С. 46.

¹⁶ Українська Родовідна Книга // Рід та Знамено. – 1947. – Ч. 1. – С. 5.

¹⁷ Додатки. Статут Української Родовідної Установи // Рід та Знамено. – 1947. – Ч. 1. – С. 3.

¹⁸ Листи Олександра Оглоблина до Романа Климкевича // Український історик. – 2003. – Ч. 1-5 (156-160). – С. 153.

¹⁹ Україна. – 1949. – Ч. 2. – С. 144.

²⁰ Україна. – 1949. – Ч. 2. – С. 144.

²¹ Битинський М. Державні інсигнії України: Герб, печать, прапор, гімн. – Б. м., 1949. – С. 49.

²² Досить детально справа утворення Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства висвітлена у статті Л. Винара “Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство”, що опублікована у журналі “Український історик” за 2003 р.

²³ Листи Романа Климкевича до Олександра Оглоблина // Україн-

ський історик. – 2003. – Ч. 1-5 (156-160). – С. 156.

²⁴ ЦДАВОВ України. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 2173. – Арк. 5.

²⁵ Сенотаф. – Торонто, 1962. – С. 24.

²⁶ Білон П. Спогади. – Пітсбург, 1952. – С. 137.

²⁷ Битинський М. Українські військові відзначення // Вісті комбатанта. – 1968. – № 1. – С. 18.

²⁸ Битинський М. Українські військові відзначення // Вісті комбатанта. – 1968. – № 3. – С. 44.

²⁹ Битинський М. Українські військові відзначення // Вісті комбатанта. – 1968. – № 3. – С. 47.

³⁰ Український воєнно-історичний інститут // Вісті комбатанта. – 1968. – № 1. – С. 54.

³¹ ЦДАВОВ України. – Ф. 5235. – Оп. 1. – Спр. 2175. – Арк. 2.

ОКСАНА ПИЛАТ

Львівський національний університет ім. І. Франка

Львів

ПИТАННЯ ЕМІГРАЦІЇ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЕМЕНА ВІТИКА

В II половині XIX ст. всю Україну, в тому числі і Галичину, охопив демографічний бум. Місцева промисловість не змогла забезпечити всіх робочими місцями, а на селі і надалі зростало безземелля. Зростало безробіття. Таке явище досягло значних масштабів, що призвело до здешевлення робочої сили. Тяжкі умови проживання змушували людей покидати рідну землю і шукати кращої долі на чужині.

Так, наприкінці XIX ст. почалась масова еміграція українських селян переважно до Канади, США, Бразилії, Аргентини, Австралії. На сезонні, здебільшого сільськогосподарські роботи, виїздили до країн Західної Європи та Росії. Еміграція відбувалася в жахливих умовах. Дуже часто переселенців затримувала поліція, їх грабували корабельні компанії, не кажучи вже про злигодні, що очікували їх на чужих землях.

Австрійський уряд не дотримувався послідовної політики в еміграційному питанні, він навіть забороняв еміграцію, наказував не пропускати емігрантів через кордон, ув'язнював. Але ці та інші заходи, що провадилися австрійською владою, не зупинили процес еміграції.

Проблема еміграції українського селянина була актуальною і в діяльності політичних партій східної Галичини та їх лідерів. Однак ця проблема не займала значного місця в діяльності УСДП, оскільки дана партія більше зусиль спрямовувала на роботу серед міського пролетаріату. Тільки починаючи з 1906 р., тобто після прийняття аграрної програми, проблема трудової еміграції опинилася в центрі уваги